

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

E-mail: mail@lyk-peir-mytil.les.sch.gr

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

Θεολόγος Καθηγητής

DEA Εκκλησιαστικής Ιστορίας ΑΠΘ – Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ

E-mail: gzee11@otenet.gr / akalamatas@sch.gr

Δ. Ε. 3: ΘΡΗΣΚΕΙΑ. ΕΝΑ ΠΑΝΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

- ❑ Πολυδιάστατο και πανανθρώπινο φαινόμενο.
- ❑ Η επιστήμη της Θρησκευιολογίας.
- ❑ Σε κάθε περίπτωση η θρησκεία είναι η σχέση:
 - ✓ θείου – ανθρώπινου,
 - ✓ υπερφυσικού – φυσικού,
 - ✓ υπερβατικού – ενδοκοσμικού,
 - ✓ πνευματικού – υλικού,
 - ✓ ψυχικού – φυσικού.

ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ [1]

Ας θεωρήσουμε τη θρησκεία ως ένα σύνολο συνηθισμένων και εγκοσμίων καθημερινών πρακτικών, οι οποίες χαρακτηρίζονται:

1. από τον προσανατολισμό του ανθρώπου προς την ενασχόληση με θέματα υπερβατικά και αιώνια, και,
2. από την επιθυμία του να μιλήσει γι' αυτά τα θέματα.

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΩΣ ΦΑΣΜΑ, (ως κάτι που φαίνεται)

- ❖ Όρος οικείος και συνάμα δύσκολος να ενταχθεί μέσα σε ένα σταθερό, κοινά αποδεκτό, εύχρηστο πλαίσιο αναφοράς.
- ❖ Η θρησκεία, είτε εκφράζεται ως κάτι αυτόνομο, είτε χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα σύνολο διαφόρων φαινομένων, όπως:
 - η θρησκευτική εμπειρία,
 - η θρησκευτική τέχνη,
 - οι θρησκευτικές ιδέες,
 - οι θρησκευτικές τελετές,
 - οι θρησκευτικές παραδόσεις,
 - οι πιστοί.

Κατανοώντας τη θρησκεία

ΜΕΡΟΣ
ΠΡΩΤΟ

Τι είναι θρησκεία;

RUSSELL T. McCUTCHEON

Αν και κανείς δεν είναι απόλυτα σίγουρος για την προέλευσή της, γνωρίζουμε ότι η λέξη «religion» (θρησκεία) προέρχεται από τα λατινικά και πως οι γλώσσες που έχουν υποστεί την επίδραση της λατινικής διαθέτουν λέξεις αντίστοιχες της αγγλικής «religion». Αυτό που κάποτε στη βρετανική βιβλιογραφία ονομαζόταν «συγκριτική θρησκευολογία» είναι γνωστό στη Γερμανία ως Religionswissenschaft – ουστηματική σπουδή της θρησκείας – και στη Γαλλία ως sciences religieuses, τούτέστιν θρησκευτικές σπουδές. Αν και οι αρχαίες λέξεις στις οποίες ανάγεται η «θρησκεία» δεν είχαν τίποτα κοινό με τις σημερινές της έννοιες – διότι φαίνεται πως προέρχεται από λέξεις που σήμαιναν (α) έχω τεταμένη την προσοχή μου σε κάποια δραστηριότητα (religare) και (β) δένω κάτι οφικτά (religare) – ο εν λόγω όρος σήμερα περιγράφει πεποιθήσεις, συμπεριφορές και κοινωνικούς θεσμούς που βασίζονται σε αντιλήψεις για κάποια ή όλα από τα ακόλουθα: την προέλευση, το σκοπό και τη σημασία του σύμπαντος, τη μεταθανάτια συνθήκη, την ύπαρξη και βούληση ισχυρών, μη ανθρώπινων όντων, όπως πνεύματα, πρδγόνοι, άγγελοι, δαίμονες και θεοί, καθώς και τον τρόπο που όλα αυτά διαμορφώνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Καθώς τα παραπάνω αναφέρονται σε έναν κόσμο μη ορατό (δηλαδή, μη εμπειρικό) που, κατά κάποιο τρόπο, βρίσκεται έξω ή πέρα από την ανθρώπινη Ιστορία, οι υπο-

θέσεις που αποκαλούμε «θρησκευτικές» θεωρείται γενικώς πως αντιτίθενται στους θεσμούς που χαρακτηρίζουμε «πολιτικούς». Επομένως, ενεργούμε υπό το κράτος της ιδέας ότι, ενώ η θρησκεία αποτελεί ζήτημα προσωπικής πεποίθησης που ποτέ δεν μπορεί να διευθετηθεί μέσω της λογικής και του διαλόγου, υποθέσεις όπως η πολιτική είναι παρατηρήσιμες, δημόσιες και άρα ανοιχτές στο διάλογο και στην κριτική.

*Ο ορισμός
δεν είναι τέλος,
αλλά αρχή.*

*Ορίζοντας κάτι δεν
περιορίζει, αλλά
δημιουργεί...*

*Το να ορίσεις,
τελικά,
δεν ισοδυναμεί
με καταστροφή
αλλά με*

*κατασκευή, προς
όφελος χρήσιμων
στοχασμών...*

*Στην πράξη,
διαθέτουμε
ορισμούς – ασφαείς
και ελλιπείς – για
κάθε αντικείμενο
για το οποίο
γνωρίζουμε κάτι...*

*Ας ορίσουμε,
λοιπόν, την έννοια
του ορισμού ως
εξής: προσωρινή
κατηγοριοποίηση
ενός φαινομένου
που μας επιτρέπει
να αρχίσουμε
την ανάλωσή του.*

Μηρόσιον Κ. Ξυβ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ [1]

- *Οι Θρησκείες του κόσμου*, επιμ. Κρίστοφερ Πάρτριτζ, μτφρ. Β. Αδραχτάς, εκδ. Ουρανός, Αθήνα 2006, 10-11.

Ε Τ Υ Μ Ο Λ Ο Γ Ι Α Τ Η Σ Λ Ε Ξ Η Σ Θ Ρ Η Σ Κ Ε Ι Α

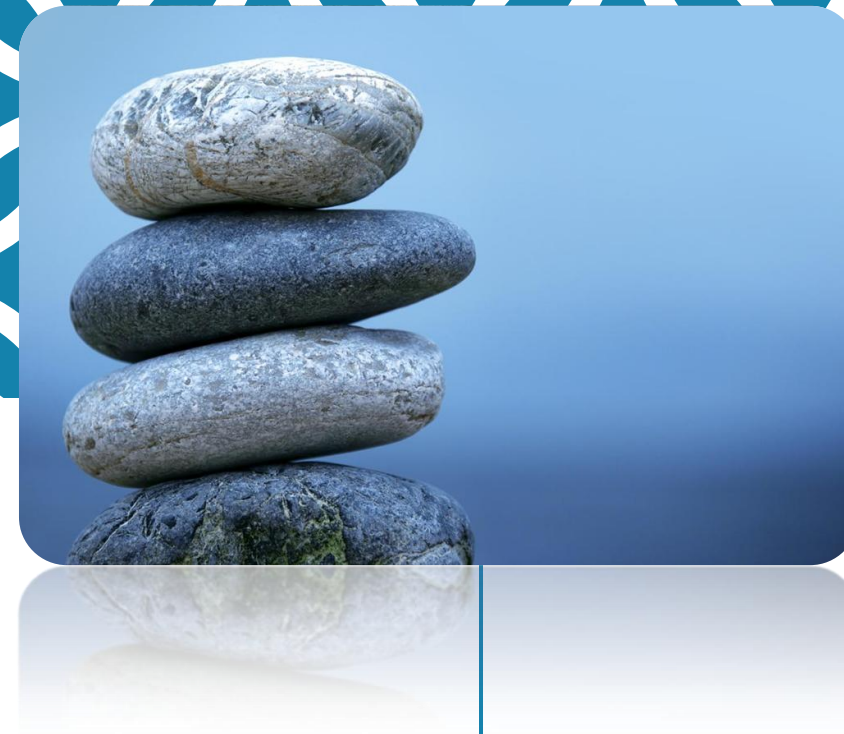
- ✓ Θραξ και Θράκη, θρηίξ...
- ✓ Dereka: οδός Κυρίου...
- ✓ Αθρέω: βλέπω με προσοχή, θεωρώ το νου, θεώμαι...
- ✓ Θρήσκω: νοώ κατά τον Ησύχιο τον Αλεξανδρέα, (5^{ος} αιώνας μ. Χ.)...
- ✓ Θρέομαι: κράζω μεγαλοφώνως, ξεφωνίζω...
- ✓ Θρώσκω: άλλομαι, αναπηδώ, σκιρτώ, ορμώ προς τα άνω...
- ❖ Οι δύο τελευταίες εννοιολογικές προσεγγίσεις παραπέμπουν σε εκστατικές εκφράσεις, ιδιαίτερα χαρακτηριστικές της πρωτόγονης θρησκευτικότητας...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ [2]

Μ. ΜΠΕΓΖΟΣ, «Θρησκεία», στο: *Θρησκευολογικό Λεξικό*, επιμ. Μ. Μπέγζος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, 242-247.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ (ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ), Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, «Θρησκεία», στο: *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού. Συλλογή θρησκευολογικών μελετημάτων*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004, 27- 47.

Ο Ρ Ι Ζ Ο Ν Τ Α Σ Τ Η Θ Ρ Η Σ Κ Ε Ι Α [2]

Χ. Λ. ΜΕΝΚΕΝ, Αμερικανός δημοσιογράφος, σατιρικός, κριτικός

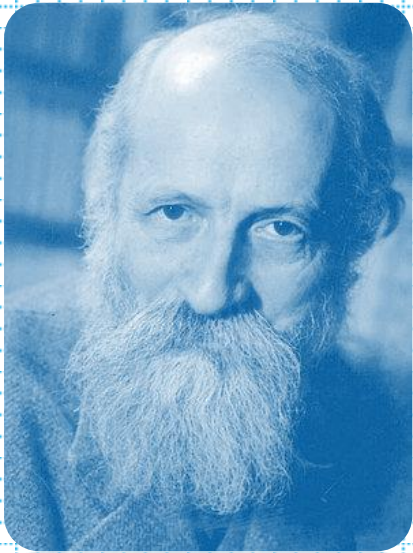
«Το σύμπαν είναι ένας γιγαντιαίος σφόνδυλος που κάνει 10.000 στροβιλισμούς το λεπτό. Ο άνθρωπος είναι μια ζαλισμένη μύγα που καθισμένη πάνω του, συμμετέχει στην περιδίνηση. Η θρησκεία είναι η θεωρία ότι η ρόδα σχεδιάστηκε και τέθηκε σε περιστροφή για να προσφέρει στον άνθρωπο την ευχαρίστηση να κάνει το γύρο».

ΣΧΟΛΙΟ: Ως θαυμαστής του Νίτσε ο Μένκεν δυσφημούσε τη θρησκεία.

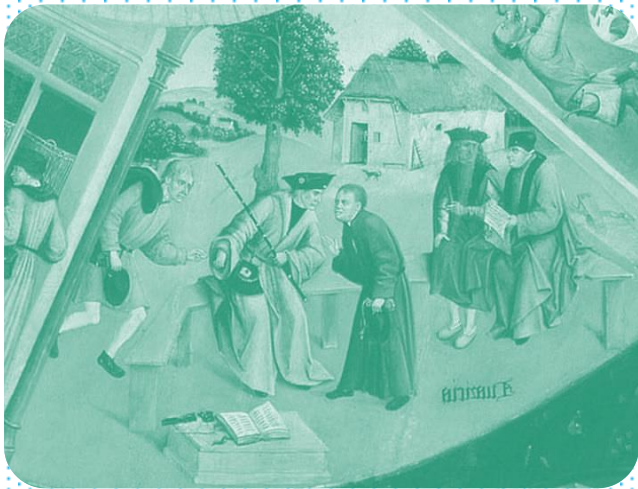
MARTIN ΜΠΟΥΜΠΕΡ, Εβραίος φιλόσοφος

«Η θρησκεία καλύπτει το πρόσωπο του Θεού».

ΣΙΓΚΟΜΥΝΤ ΦΡΟΪΝΤ, Θεμελιωτής της Ψυχανάλυσης

«Η θρησκεία είναι μια παραίσηση».

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ, Γερμανός φιλόσοφος

«Η θρησκεία είναι ο στεναγμός του καταπιεσμένου, τα συναισθήματα που προκαλεί ένας άκαρδος κόσμος, η ψυχή σε ένα μέρος χωρίς ψυχή, είναι το όπιο του λαού».

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ Δ. Θ.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΕΙΣΜΟΝ

Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 2ου τόμου τοῦ Σεμιναρίου
Θεολόγων Θεσσαλονίκης «Ὁρθόδοξος Πνευ-
ματικότης, Χριστιανισμός - Μαρξισμός»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1968

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΞΙΣΜΟΝ

Υπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ Δ.Θ.

Ὁ μαρξιστής συγγραφεὺς Ἰ. Κορδάτος¹ εἰς ἐκτενῆ μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρχαῖες θρησκείαι καὶ Χριστιανισμὸς» (Ἀθήνα 1927) ἀνέπτυξε τὰς θέσεις τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως καὶ τῆς φύσεως τῆς θρησκείας. Αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἀπόψεις πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον ὡς ἀπηχοῦσαι τὰς ἐπισήμους καὶ ὀρθοδόξους μαρξιστικὰς ἀντιλήψεις. Βεβαίως, ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς καὶ ἰδιαιτέρως σήμερον πρωτοβουλία, ἐκ μέρους μαρξιστῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεχειρήθη νὰ ἀμβλυνθῆ ἡ ὀξύτης εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἐκπροσώπων τῆς θρησκείας καὶ τῆς μαρξιστικῆς κοσμοθεωρίας. Κατωτέρω θὰ γίνῃ νύξις ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητικῶν τούτων τάσεων. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐν προκειμένῳ ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἡ γενικὴ καὶ ἐπίσημος γραμμὴ τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας.

Κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς, ὡς παρουσιάζει τὰ πράγματα ὁ μνημονευθεὶς Κορδάτος, ἡ θρησκεία κρίνεται κατ' ἀρχὴν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μὲ κύριον καὶ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν καταπολέμησιν κατὰ τρόπον ἐντονον τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

¹ Ἡ παρούσα μελέτη περὶ τῆς προελεύσεως καὶ φύσεως τῆς θρησκείας κατὰ τὸν μαρξισμόν στηρίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰ. Κορδάτου, δὲν παραθεωροῦνται ὁμως καὶ αἱ ἄλλαι συναφεῖς θέσεις μαρξιστῶν συγγραφέων. Ἐπιμένομεν κυρίως εἰπεῖν εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ ἐν λόγῳ συγγραφέως, διότι ἀφ' ἐνός μὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα προεβλήθη ὡς ὁ πατριάρχης τοῦ μαρξισμοῦ ἀφ' ἑτέρου δέ, παρ' ὅλας τὰς περαιτέρω ἐξελίξεις εἰς τὸν μαρξισμόν ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, αἱ ἀπόψεις αὐταὶ ἀποτελοῦν τὴν κεντρικὴν γραμμὴν τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ παρόντος θέματος.

Ἐπιχειρεῖται ν' ἀποδειχθῆ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα δὲν εἶναι καθολικὸν καὶ ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ καθολικότης καὶ τὸ ἔμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος ἀποτελοῦν, κατὰ τὸν συγγραφέα, «τὸ θεολογικὸ δόγμα», τὸ ὁποῖον στηρίζει τὴν ὑπαρξιν πασῶν τῶν θρησκείων καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ δόγμα ὁμως τοῦτο, κατὰ τὰς μαρξιστικὰς θέσεις, εἶναι κατὰ πάντα ἀνεδαφικόν. «Μολαταῦτα», λέγει ὁ συγγραφεὺς, «μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους πιστεύουν στὸ γνωστὸ θεολογικὸ δόγμα· ἡ θρησκεία —λένε μὲ σοβαρότητα— εἶναι ἓνα αἶσθημα ποῦ σὲ κανένα τόπο καὶ σὲ καμιά ἐποχὴ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον» (Κορδάτου, σ. 5). Αἱ παρατηρήσεις ὁμως τῶν ἐρευνητῶν, ἰσχυρίζεται, ἔχουν ἀποδείξει τὸ ἀντίθετον· «ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ὅπως λέμε, δὲν ὑπάρχει θρησκεία κι οὔτε πάλι τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα εἶναι φυσικὸ, δηλαδὴ ἔμφυτο στὸν ἄνθρωπον. Κι αὐτὸ μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνουν οἱ ἐπιτόπιες ἐρευνες ἐξερευνητῶν» (Κορδάτου, σ. 5). Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν συγγραφέα πάντοτε, ψυχολόγοι διεπίστωσαν ὅτι τὰ παιδιὰ ἐκ φύσεως εἶναι ἄθρησκα· «ἀπὸ ἐρευνῆς συστηματικῆς νεωτέρων ψυχολόγων πιστοποιήθηκε ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν κανένα θρησκευτικὸ αἶσθημα (εἶναι ἄθρησκα) ποῦ δείχνει ἐπιστημονικὰ πόσο ἐπιπόλαιη εἶναι ἡ γνώμη πὼς ἡ θρησκεία εἶναι ἔμφυτη στὸν ἄνθρωπον» (Κορδάτου, σ. 7). Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς θεωρήσεως τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκείας ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι πᾶσα θρησκεία στερεῖται ὑπερφυσικοῦ χαρακτηρισμοῦ.

Γενικῶς ἡ ἀνωτέρω ἀποψις στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῶν γνωστῶν θέσεων τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἐκδηλωμάτων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν προκειμένῳ ὁ Κορδάτος στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς κατατάσσει καὶ πᾶσαν θρησκείαν εἰς τὰ «ἰδεολογικὰ φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας» (Κορδάτου σ. 11. 16). Κατὰ τὰς μαρξιστικὰς θέσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχουν ἔμφυτοι ψυχικαὶ ἰκανότητες, δυνάμει τῶν ὁποίων οὗτος ἀναπτύσσει καὶ δημιουργεῖ τὸν πολιτισμόν. Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι δὲν εἶναι πρωτογενεῖς, ἀλλὰ ὑστερογενεῖς, γεννώμεναι ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ κυρίως ἐκ τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως εἰς τὴν ἱστορίαν, κατ' ἀρχὴν δὲ ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου νὰ εὔρη τροφήν καὶ νὰ δαμάσῃ τὰς φυσικὰς δυνάμεις. Ἡ θρησκεία ὡς καὶ αἱ πρῶται στοιχειώδεις πνευμα-

τικά ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φαινόμενα τῆς ἐμβρυώδους κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐναλόγως τῶν ἐκάστοτε μορφῶν τῶν κοινωνικῶν ὄρων καὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔχομεν ἀντίστοιχον ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Εἰς τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς γλωσσικὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ δὲν προηγῆθη ἡ σκέψις, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ὁ ἀνθρώπος παρήγαγε διὰ ἐπιφωνημάτων τοὺς φθόγγους καὶ τὴν ὁμιλίαν κατὰ τὰς συνθήκας ἐργασίας καὶ οὕτω μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη ἡ σκέψις. Δυνάμει τῆς βασικωτάτης αὐτῆς ἀρχῆς ἐξηγεῖται ἡ σύνολος πνευματικὴ παραγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκεία ὡς πνευματικὸν φαινόμενον ἠκολούθησε τὰ αὐτὰ στάδια ἐξελίξεως. Οὕτως ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦτο διακριβώνεται ἡ προέλευσις καὶ ἡ οὐσία τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀνθρώπος ὅταν ἐδάμασε στοιχειωδῶς τὴν φύσιν καὶ εἰσηλθεν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐμβρυώδους κοινωνικῆς ζωῆς ἐδημιούργησε θρησκευτικὰς παραστάσεις (Κορδάτου, σ. 10-18).

Συμφώνως πρὸς τὰς μαρξιστικὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἐξηγοῦνται ὡς ἐξῆς αἱ διάφοροι θρησκείαι ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν ὁ ἀνιμισμὸς ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν κυριαρχικὴν θέλησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὀρδῆς, ἐκληφθεῖσαν ὡς γενικὴ ἀρχὴ ἔμψυχώνουσα τὴν φύσιν ὁ τοτεμισμὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀρχηγὸς ἐχρησιμοποιοῖ ἐν ζῶον ἢ διέμενεν εἰς ἓν δένδρον ἢ προγονολατρεία, ἢ θεοποίησις ἡρώων καὶ βασιλέων, ὡς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ παγκοσμίου Θεοῦ, ἀπὸ τὰς ἀναλόγους κρατούσας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς καταστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας διεκρίνοντο τάξεις, ἱερεῖς, εὐγενεῖς, μονάρχαι. Αἱ διακρίσεις αὐταὶ ἐνεσάρκωνον τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος. Εἰς τὰς θρησκείας ἐξ ἄλλου οἱ καταπιεζόμενοι εὗρισκον πάντοτε παρηγορίαν, ἢ δὲ ἐκάστοτε ἀρχουσα τάξις ἐχρησιμοποίησε πλείστας ὄσας θρησκευτικὰς παραστάσεις, ὡς τῆς κολάσεως καὶ τοῦ παραδείσου, «σὰν σκιάχτρο γιὰ τοὺς ἀδικημένους καὶ ἀμόρφωτους» (Κορδάτου, σ. 59-150). «Ὁ Χριστιανισμὸς», σημειῶναι ὁ συγγραφεὺς, «ἂν καὶ θρησκεία ἀληθινή, θεόπνευστη καὶ θεία, ὅπως λένε οἱ θεολόγοι, δὲν εἶναι στὸ οὐράνιο πάνθεό τῆς ἡ ἀναπαράστασις τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἱεραρχίας; Ὁ θεὸς δὲν ἔχει ὅπως ἓνας μονάρχης βασιλιάς ἢ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τοὺς ἀλικούς του, τοὺς λακέδες του, τὴν κυβέρνησή του, τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς στρατηγούς κλπ.» (Κορδάτου, σ. 133). «Γι' αὐτό», συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς, «ἡ θρησκεία θὰ πάει ἀπὸ φυσικὸ θά-

νατο, θὰ σβῆσει μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, ὅταν μέσα σ' αὐτὴν τὴν κοινωνία δὲν θὰ ὑπάρχουν κυβερνήτες καὶ κυβερνώμενοι, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν τάξεις» (Κορδάτου, σ. 54-55).

Πέραν αὐτῶν ἡ θρησκεία δὲν ἔχει ὡς μόνον ἀμείλικτον ἐχθρὸν τῆς τὴν ἀταξικὴν κοινωνίαν. Πάντοτε, καὶ τώρα κατὰ τὴν σχετικὴν ἀκμὴν τῆς, ἀντιμετωπίζει τὸν ἰσχυρότατον ἀντίπαλόν τῆς, τὴν ἐπιστήμην, ἢ ὁποία ἐκτοπίζει ὅλον ἐν καὶ περισσότερον τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις. Ἡ φύσις τῆς θρησκείας εἶναι κάτι ἀντίθετον πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ συνύπαρξις αὐτῶν εἶναι ἀδύνατος. «Εἶναι χωρὶς ἀντιλογία γεγονὸς πὼς ἡ ἐπιστήμη καὶ πρὸ πάντων οἱ φυσικὲς ἐπιστήμες γκρεμίζουν ἓνα ἓνα τὰ φρούρια τῆς θρησκείας» (Κορδάτου, σ. 55).

* * *

Κρίνοντας τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἐξῆς: 1) Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ θεώρησις τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς καθοριστικῶν ἀρχῶν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως στερεῖται θεολογικῆς βάσεως. Ἡ προσπάθεια τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς ν' ἀναιρέσῃ τὸ ὑπερφυσικὸν στοιχεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ γεγονότος τῆς Ἀποκαλύψεως διὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐξηγήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀπευθύνεται εἰς ἄλλον στόχον καὶ ὄχι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐν προκειμένῳ παραβιάζονται ἀνοικταὶ θύραι. Διότι ὁ ὑποτιθέμενος κλονισμὸς τῆς ἀρχῆς περὶ τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος δὲν δυνατὸν νὰ κλονίσῃ τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, καθ' ὅσον, τοῦτο δὲν στηρίζεται ἐπ' αὐτῆς. Οὕτω παραγνωρίζονται κατὰ πάντα αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ δραματικὸν γεγονὸς τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μετέπειτα εἰσβολῆς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ διαρρηξάντος τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν πεπτωκότος ἀνθρώπου δὲν συνδέεται πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Πρέπει ὁμοῦς νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ γενικώτερον ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ ἀντιμετωπίζουν τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὡς πρὸς τὸν

προσδιορισμόν τῆς ἀληθείας τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, λίαν μεροληπτικῶς ὑπὲρ τῆς θέσεως αὐτῶν. Διότι τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀντιμετωπίζεται διαφόρως ὑπὸ τῶν θρησκευιολόγων καὶ ψυχολόγων. Δὲν παρατηρεῖται δηλ. ἡ ἀπόλυτος αὐτὴ γραμμὴ τῆς ἀρνήσεως τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τῆς ἀνθρωπίνης θρησκευτικότητος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠγνόησε ὁ Κορδάτος. Γίνεται δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δεκτὸν ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἀθρήσκων πρωτογόνων φυλῶν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ καθολικότης τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀποτελεῖ ὀρθὸν ἀξίωμα². Ἐπειτα ἡ ψυχολογία, ἰδίᾳ ἡ τοῦ βάθους, ἔχει νὰ παρουσιάσῃ πολλὰς πτυχὰς ἀπόψεων τῆς πνευματικῆς καὶ ἐσωτερικῆς φύσεως, ὡς πρὸς τὴν δομὴν συνθέσεως τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ὁποίας δὲν ἀποτελοῦν κάτι τὸ αὐτονόητον ἢ δυνάμενον νὰ ἐξηγηθῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω μαρξιστικῶν ἀρχῶν. Δὲν ἐνδείκνυται ὁμως νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπ' αὐτοῦ, διότι, ὡς ἐτονίσθη, ἡ θεολογικὴ βάση τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως κατ' οὐδένα λόγον θεωρεῖται ἡ καθολικότης καὶ τὸ ἐμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Βεβαίως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ πείρα καὶ ἡ ἔρευνα δέχονται τοιαῦτα στοιχεῖα θρησκευτικότητος εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ ὑπερβῇ ἑαυτόν. Ἐπίσης ἡ θεολογικὴ περὶ πτώσεως ὀρθόδοξος διδασκαλία δέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φθορᾶς ἔχει στοιχεῖα, ὡς μετὰ τὴν πτώσιν «ὕπολείμματα» τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πλάσεώς του, ταῦτα ὁμως δὲν ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ τὸ στρῶμα διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος κατὰ «συνεργίαν» δέχεται ἢ ἀπορρίπτει τὸ προσφερόμενον ἀγαθὸν τῆς σωτηρίας. Ἡ Ἀποκάλυψις ὁμως, ὡς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς τυραννικῆς του πτώσεως εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, εἶναι ἔργον τῆς Ἀγάπης «τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι» καὶ ὄχι τοῦ οἰουδήποτε ἀνθρωπίνου συναισθήματος. Οὕτω συμφώνως πρὸς τὴν θεολογικὴν ταύτην θεώρησιν δὲν εἶναι παράδοξος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι μία οἰαδήποτε πρωτόγονος φυλὴ ἢ ὁ ἄνθρωπος καθόλου παρουσιάζεται ὡς ἔχων νεκρωμένας τὰς ἐμφύτους τάσεις πρὸς τὸ θεῖον ἢ ὅτι αὐταὶ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Εἶναι ὁμως ἀληθές ὅτι

² Βλ. W. Durant, Das Vermächtnis des Ostens, Bern 1956, σ. 78-79.

εἰς πολλὰ συστήματα δογματικῆς θεολογίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀπολογητικῆς τὸ ἐμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐτέθη ὡς βάση ἢ ἐτονίσθη ὑπὲρ τὸ δέον. Κατὰ συνέπειαν ἡ κριτικὴ τοῦ Κορδάτου ἐπεχείρησε ν' ἀνατρέψῃ συστήματα ὡς τὰ συστήματα τῆς θεολογίας τύπου Schleiermacher καὶ ἄρα ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς κριτικῆς ταύτης οὐδεὶς θὰ εἶχε νὰ ἀντείπῃ.

2) Ἡ μέθοδος τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ οὐσία παντὸς πνευματικοῦ φαινομένου, ὡς καὶ τῆς θρησκείας, βάσει τῆς διαδικασίας ἀναπτύξεώς του εἰς τὰς ἀρχικὰς πρωτογόνους μορφὰς ἐκδηλώσεώς του, συναντᾷ πλείστας ὄσας δυσχερείας, ὅταν γίνῃ περαιτέρω ἀνάλυσις τοῦ πνευματικοῦ φαινομένου εἰς τὰς ἀνωτέρας πολιτιστικὰς βαθμίδας. Μὲ ἄλλους λόγους, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν π.χ. ψυχολογικῶς τὸν ἄνθρωπον, ἐξετάζοντες ἐν ἔμβρυον ἢ ἐν βρέφος; πῶς εἶναι δυνατόν κατ' ἀναλογίαν νὰ κατανοηθῇ ἱστορικῶς καὶ ψυχολογικῶς ἐν πνευματικὸν φαινόμενον (π.χ. ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία, ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἰς τὸν χῶρον τῆς μουσικῆς, ἡ ἠθικὴ, ἡ θρησκεία κ.λ.π.) βάσει τοῦ συνειδότης τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου; Ἐν ἔργον κλασσικῆς μουσικῆς δύναται ν' ἀναλυθῇ ὡς πρὸς τὴν ποιότητά του βάσει τῆς ἀρχῆς περὶ τοῦ ὅτι οἱ μουσικοὶ τόνοι παρήχθησαν ἐκ τῶν ρυθμικῶν κινήσεων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας; Ἐν προκειμένῳ τὸ πνευματικὸν φαινόμενον εἰς τὰς ἀνωτέρας μορφὰς παρουσιάζει ποιοτικὸν ἄλλαγμα ἐν σχέσει πρὸς προγενεστέρως ἐκδηλώσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μὲ τὰς ποσοτικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς. Ἡ ποιότης τοῦ ἱστορικοῦ ἢ τοῦ καθαροῦ πνευματικοῦ φαινομένου πρέπει ν' ἀναλύεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐμβρυώδη μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποτετελεσμένην. Ἡ θρησκεία, ὡς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλων συναφῶν ἀντιλήψεων, εἶναι γέννημα κατ' ἀρχὴν τῶν τρόπων ἐργασίας καὶ παραγωγῆς ἢ μετὰ ταῦτα τῶν πρώτων κοινωνικῶν ὄρων πάντοτε ἐντὸς τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως τῆς ἱστορίας, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ψυχολογικῶν ἐπιρροῶν τοῦ φόβου, τῆς ἀνάγκης, τῆς ἀγνοίας κ.ἄ. Ἡ ποιότης ὁμως τῆς ἀνωτέρας θρησκευτικότητος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ στοιχεῖα διάφορα κατὰ πάντα ἐν σχέσει πρὸς τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται βάσει τῶν ἐνστιγματικῶν παρορμήσεων τοῦ φόβου ἢ τῆς ἀνάγκης. Παραμένει αἰ-

νιγμα ή γένεσις της πνευματικής ζωής του ανθρώπου, εξηγουμένη αιτιοκρατικώς εκ των όρων του περιβάλλοντος, χωρίς να καθορίζεται κατά πόσον ή ανάδυσις της εκ των όρων τούτων πνευματικής ζωής έχει αντίκτυπον μετά ταυτα επί της διαμορφώσεως αυτών τούτων των όρων του περιβάλλοντος περαιτέρω, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶναι θεμιτὸν κατὰ πάντα νὰ υποστηριχθῆ. Ἐπειτα, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παθητικὸς δέκτης τῶν γεγονότων· ἀντιδρᾷ ποικιλομόρφως. Πολλάκις ἐξωτερικὴ ἀθλιότης καὶ ἀντίξοοι περιστάσεις γεννοῦν ἄριστα πνευματικὰ ἀποτελέσματα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῆ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς καθαρὰ πνευματικὴ φύσις διαμορφώνει ὡς θέλει ἢ ὡς ἐπιβάλλει ἡ πνευματικὴ του φύσις τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ἡ ἰδεαλιστικὴ αὐτὴ εἰκὼν περὶ ἀνθρώπου πρέπει νὰ θεωρηθῆ ξεπερασμένη. Ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖται μόνον εἰς τὴν ἱστορικὴν του ὑπόστασιν ἐντὸς τῆς δομῆς τῶν γεγονότων, οὐδέποτε ὅμως χάνει τὴν ἀτομικότητα ἢ προσωπικότητα. Δὲν προηγούνται οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι καὶ μετέπειτα γεννῶνται αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις, οὔτε πάλιν προηγεῖται ἡ πνευματικὴ ἐκδήλωσις τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετὰ ταυτα προκύπτει ἡ διαμόρφωσις τῆς ἱστορικῆς δομῆς τῶν γεγονότων. Καὶ οἱ δύο παράγοντες συμπλέκονται εἰς ἐνιαίαν σύνθεσιν καὶ δρᾶσιν.

3) Κατὰ τὴν μαρξιστικὴν Σχολὴν, καταρρίπτεται τὸ ὑπόβαθρον τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, διότι ὁ Χριστιανισμὸς ὡς τρόπος ζωῆς καὶ ὀργανώσεως ἐπηρέασθη εἰς τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας. Ὁ Χριστιανισμὸς, λέγουν, δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια, διότι μετεβλήθη εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, κρατικὴν ἐξουσίαν ἢ τὰ κηρύγματα αὐτοῦ ἐγένοντο ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἢ αἱ μορφαὶ τῆς λατρείας ἀπέκτησαν κοσμικὰς παραστάσεις. Θὰ ἦτο ὅμως οὕτως ἢ ἄλλως παράδοξον, ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἱστορικὸς ὀργανισμὸς δὲν περιεβάλετο τὰ ὑπάρχοντα ἱστορικὰ σχήματα, ἀλλὰ κάποια ἄλλα. Δὲν δύναται δηλ. νὰ νοηθῆ δημιουργία μορφῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ χωρὶς σχέσιν πρὸς τὸ περιβάλλον κατὰ ἓνα τρόπον παρθενογενέσεως. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ γίνεται ἐντὸς τῆς ἱστορίας καὶ ὄχι ἐντὸς αἰθερίας σφαίρας ἢ ὑπερβατικοῦ χώρου. Ὁ θεὸς συναντᾷ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν δραματικὸν του ἀγῶνα ἐντὸς τῆς κακοηθείας καὶ τῆς διαλεκτικῆς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ὁ χριστιανικὸς ἀγὼν εἶναι γεγονὸς ἱστορικόν. Ἡ πάλιν μετὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀποστάτου κόσμου δίνει τὴν εὐθύνην

εἰς τὸν χριστιανὸν ν' ἀλλάξῃ καὶ μεταμορφώσῃ τὴν ἱστορίαν, προσδοκῶντα τὴν χάριν καὶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἱστορία πορεύεται πρὸς τὴν τελείωσιν τῆς μετὰ τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀγιαστικῶν δυνάμεων τοῦ Θεοῦ· ὁ σταυρὸς, ἡ σάρκωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν τὴν πεμπτουσίαν τοῦ ἀγιαστικοῦ περιεχομένου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ὁποία παλαίει μετὰ τὸν ἀποστάτην κόσμον. Τὸ ὑφιστάμενον κακόν, οἱ ἱστορικοὶ ὅροι καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀδικίαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχει ριφθῆ τὸ ἅγιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦνουν τὴν οὐσίαν τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ δὲν αἴρουν τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη δυναμικὴ μεταμορφωτικὴ δύναμις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἐσχατολογικὴ καὶ ἠθικὴ, διαφεύγει τῆς προσοχῆς τῶν μαρξιστῶν ἐρευνητῶν. Ἡ ἀλήθεια τῆς Χριστιανικῆς πίστεως δὲν ἀπορρέει ἐκ τῶν ἱστορικῶν ὀρων, κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἀνατρέπεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης. Θὰ ἦτο ἐντιμον κατὰ πάντα νὰ ὁμολογηθῆ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ὑπὸ οἰουδήποτε μαρξιστοῦ, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὴν ἀπιστίαν ἐξ ἄλλων λόγων καὶ ὄχι ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἐρευνᾷ τὸ οὐσιαστικόν στοιχεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ διὰ πολλοὺς λόγους παραγνωρίζει τὴν ἐννοιαν τοῦ παραδόξου τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἐνθ' ἐκφεύγει τῶν καθαρῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι ἀδιανόητον νὰ νοηθῆ χωρὶς στενὴν σχέσιν πρὸς αὐτά.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας καταβάλλεται προσπάθεια ἐκ μέρους ὀρισμένης μερίδος μαρξιστῶν διανοουμένων, ὅπως θεωρηθῆ ὁ Χριστιανισμὸς ὑπὸ διάφορον πρίσμα. Πρέπει ὅμως ἐν προκειμένῳ νὰ σημειωθοῦν τὰ ἐξῆς: 1) ἡ προσπάθεια αὐτὴ γίνεται εἰς τὰ πλαίσια τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν μαρξιστῶν διανοουμένων καὶ θεολόγων τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, κατόπιν τῆς συνειδητοποιήσεως τῆς ἀνάγκης τοῦ διαλόγου λόγῳ τῶν κοινῶν καὶ κρίσιμων προβλημάτων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, 2) αἱ πρωτοβουλία αὐταὶ ἔχουν μᾶλλον ἡμιεπίσημον χαρακτήρα, ἡ δὲ μαρξιστικὴ ἐπίσημος γραμμὴ παραμένει ἡ ἴδια, 3) ἡ θεώρησις τῆς θρησκείας γίνεται κατόπιν ἐμβαθύνσεως εἰς τὴν σύγχρονον θεολογικὴν σκέψιν καὶ 4) ἐνθ' εἰς τὰς τάσεις αὐτὰς ἡ ἀθεϊστικὴ βάση παραμένει ἀσάλευτος, γίνονται ἀξιοσημεῖωτοι ἀναθεωρήσεις ὡς πρὸς τὴν θεώρησιν τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας. Δυνάμεθα π.χ. ν' ἀναφέρωμεν τὸν Roger Garaudy (De l'anathème au

dialogue, Pion 1965) ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔργον νὰ κατανοήσῃ τὰ σύγχρονα θεολογικὰ ρεύματα, ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν περὶ τοῦ ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι τὸ ὄπιον τῶν λαῶν, ἐπισημαίνει δὲ τὸν δημιουργικὸν ρόλον τῶν ἐκάστοτε ὑπευθύνων χριστιανῶν διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπίσης ὁ Milan Machovec (Marxismus und dialektische Theologie, Zürich 1965) ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ θρησκευτικότης ἐνέχει κάποιο νόημα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζεται ὁ ἀγὼν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῶν ἱστορικῶν δυσχερειῶν· περιέχει δὲ φιλοσοφικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας, τὰς ὁποίας ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ ὀφείλει ν' ἀνασύρῃ ἐκ τῆς φυλακῆς τῶν θρησκευτικῶν μορφῶν τῆς ζωῆς.

4) Ὡς πρὸς τὸ ἀδύνατον τῆς συνυπάρξεως θρησκείας καὶ ἐπιστήμης δυνάμεθα ἐν πολλῇ συντομίᾳ νὰ σημειώσωμεν τὰ ἑξῆς: ὁ μαρξισμὸς εἰς τὴν οὐσίαν του εἶναι θρησκεία, ἔχων δὲ ὡς ὄπλον τὴν ἐπιστήμην ἐπεχειρεῖ πάντοτε δι' αὐτῆς νὰ καταφέρῃ πλήγματα κατὰ πάσης θρησκείας. Ἡ ἄποψις κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατος ἡ συνύπαρξις ἐπιστήμης καὶ θρησκείας τίθεται ἐπὶ ἐσφαλμένης θεωρήσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ἐλέχθη, κινούμενος ὡς τρόπος ζωῆς εἰς τὰ ἱστορικά σχήματα συνυφάνθη μὲ τὰς ἐκάστοτε ἱστορικὰς περιπετείας τῆς ἀνθρωπότητος. Οὕτως, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη ὡς λειτουργία τῆς σκέψεως καὶ ἡ θρησκεία, εἰδικώτερον δὲ ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς Ἀποκάλυψις ἴστανται εἰς δύο ἐπίπεδα ζωῆς καὶ σκέψεως ἀσύμπτωτα, κατὰ συνέπειαν δὲ δὲν δύνανται νὰ ἔλθουν εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν, εἰς τὴν ἱστορίαν πολλακίς παρουσιάσθησαν ἐν συγκρούσει. Ἡ σύγκρουσις ὁμοίως αὐτὴ ὑπεγορεύθη ὄχι ἐκ τῆς οὐσίας τῶν δύο τούτων τρόπων ζωῆς καὶ σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐξ ἱστορικῶν λόγων. Ἐρωτᾶται κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις περὶ τοῦ ὅτι ἡ θρησκεία, καὶ εἰδικώτερον αἱ Ἐκκλησίαι ἐπέβαλλον διωγμὸν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἐπιστήμης, δεδομένου ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι ὑπεγορεύθησαν ἐξ ἄλλων αἰτίων, μοιραίως δὲ ἀνემίχθησαν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν, λόγῳ τῆς κρατούσης σχέσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Λίαν εὐστόχως ὁ Bertrand Russel παρετήρησεν ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν καὶ ὅταν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἔπαυσε ὑφισταμένη· ὑπερέβησαν δὲ πάντα ἄλλον διωγμὸν διαπραχθέντα ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, ὡς π.χ. εἰς τὴν

Γερμανίαν καὶ Ρωσίαν³. Κατὰ συνέπειαν ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης ἢ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι ἐγένοντο ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ κοσμικῶν δυνάμεων οὐδὲν οὐσιαστικὸν συμπέρασμα δύνανται ν' ἀποκομίσῃ ὁ μαρξισμὸς, θέλων νὰ κλονίσῃ τὴν ὑπερφυσικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς μεταβαίνει εἰς ἄλλην περιοχὴν κρούσεως.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκ τῆς πλευρᾶς του δὲν ἔχει ἀντίπαλον τὴν ἐπιστήμην, δὲν δέχεται ὁμοίως ὅτι αὐτὴ δύνανται νὰ λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον, παρέχουσα εἰς αὐτὸν τὴν λυτρωτικὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν καρπώνεται οὗτος δυνάμει τοῦ σωτηριώδους ἔργου. Ἡ ἐπιστήμη ὡς καὶ ὁ σύνολος κόσμος εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς τραγικῆς πτώσεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἐλευθερωθοῦν δυνάμει τοῦ ἔργου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦτο ἡ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖται ἀντίπαλος, ἀλλὰ ἀντικείμενον τῆς ἀγιαστικῆς μεταμορφωτικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνύπαρξις ἐπιστήμης καὶ Χριστιανισμοῦ δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα ἢ αἴτημα, ἀλλ' ἐντάσσεται γενικώτερον εἰς τὴν συνύπαρξιν τοῦ κόσμου τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία καταργεῖται δυναμικῶς καὶ προοδευτικῶς διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ· πρόκειται περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου δράματος καὶ ὄχι περὶ προβλήματος ἱστορικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ.

³ Βλ. Religion and Science, London 1960, σ. 247-48.

Ο Karl Marx ως Θρησκευτικός τύπος,
εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Δ. Μπαλτάς,
εκδ. Άθως, Αθήνα 2004, 25-26

SERGIOUS
BOULGAKOFF

«[...] Το βασικό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Marx και της κοσμοαντιλήψεώς του, στο οποίο αναφερθήκαμε, η εκ μέρους του περιφρόνηση του προβλήματος του ατομικού και του συγκεκριμένου, προδικάζει την σχετική αναισθησία του προς το οξύ θρησκευτικό πρόβλημα, διότι αυτό, πρώτα από όλα, είναι το πρόβλημα του ατομικού. Αυτό είναι το ζήτημα για το πόσο πολύτιμη είναι η ζωή μου, η προσωπικότητα μου, για τα όσα υπομένω, για τις σχέσεις μου με τον Θεό, για την μεμονωμένη ανθρώπινη ψυχή, για το προσωπικό της στοιχείο, και όχι μόνον για την κοινωνική σωτηρία. Εκείνη, η μοναδική στο είδος της, η αναντικατάστατη, η απολύτως ανεπανάληπτη προσωπικότητα, η οποία μία φορά μόνον, κάποιο διάστημα, παρήλθε από την ιστορία, έχει αξιώσεις για το απόλυτο, για την ακατάλυτη σημασία, την οποία μπορεί να υπόσχεται μόνον η θρησκεία, ο ζωντανός Θεός των ζώντων, της θρησκείας, και όχι ο νεκρός Θεός των νεκρών της κοινωνιολογίας».

ΡΙΤΣΑΡΝΤ ΝΤΟΚΙΝΣ, Εξελικτικός βιολόγος

«Η θρησκεία είναι ένα ιός».

Ο ΑΘΕΪΣΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Ο Richard Dawkins, κορυφαίος εξελικτικός βιολόγος και καθηγητής του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, έχει καταστεί διεθνώς γνωστός ως μαχητικός υπερασπιστής ενός αθεϊστικού ανθρωπισμού, ασυμβίβαστου με κάθε θρησκευτική πίστη. Αγωνίζεται εναντίον όλων των σύγχρονων φονταμενταλισμών, ιδιαίτερα της χριστιανικής πίστης που προβάλλει το δημιουργισμό ή το «ευφυές σχέδιο», ως δήθεν εναλλακτική άποψη απέναντι στη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης.

ΕΜΙΛ ΝΤΙΡΚΕΜ, Γάλλος κοινωνιολόγος

«Μια θρησκεία είναι ένα ενοποιημένο σύστημα πεποιθήσεων και πρακτικών που έχουν να κάνουν με πράγματα ιερά, δηλαδή με πράγματα ξεχωρισμένα και απαγορευμένα, με πεποιθήσεις και πρακτικές που ενώνουν σε μια ενιαία κοινότητα, αποκαλούμενη εκκλησία, όλους εκείνους που προσκολλούνται σε αυτές».

ROBERT CRAWFORD, *Τι είναι θρησκεία*, μτφρ. Μάριος Μπλέτας, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, 13-15

Ακόμη ένας ορισμός...

«Η θρησκεία είναι 1) ένα σύστημα συμβόλων που ενεργεί με τρόπο ώστε 2) να δημιουργεί στους ανθρώπους ισχυρές και παρατεταμένης διάρκειας διαθέσεις και κίνητρα 3) διαμορφώνοντας αντιλήψεις για τη γενικότερη τάξη της ύπαρξης και 4) ενδύοντας αυτές τις αντιλήψεις με μια τέτοια αύρα δεδομένης πραγματικότητας 5) ώστε οι διαθέσεις και τα κίνητρα αυτά να φαίνονται ιδιαζόντως ρεαλιστικά».

CLIFFORD GEERTZ, Η ερμηνεία των πολιτισμών,
μτφρ. Θ. Παραδέλλης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, 98.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ [1]

ΤΑΞΗ – ΤΜΗΜΑ:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ:

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, να γράψετε ένα δικό σας ορισμό της θρησκείας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

FRIEDRICH MAX MÜLLER (1823-1900)

Ο πατέρας της Θρησκευολογίας

- Διάσημος θρησκευολόγος του 19^{ου} αι. Είχε τονίσει ότι «εκείνος που ξέρει μία (θρησκεία) δεν ξέρει καμία», προδιαγράφοντας τόσο την πορεία της επιστήμης του, όσο και την χρησιμότητα των πορισμάτων της, για την προσέγγιση της θρησκευτικής αναζήτηση και εμπειρίας.

Βλ. ΣΤΡΑΤΗΣ ΨΑΛΤΟΥ, «Φρήντριχ Μαξ Μύλλερ (1823-1900). Ο πατέρας της Θρησκευολογίας»,
Θεός και Θρησκεία, τχ. 3 (1998) 176-177.

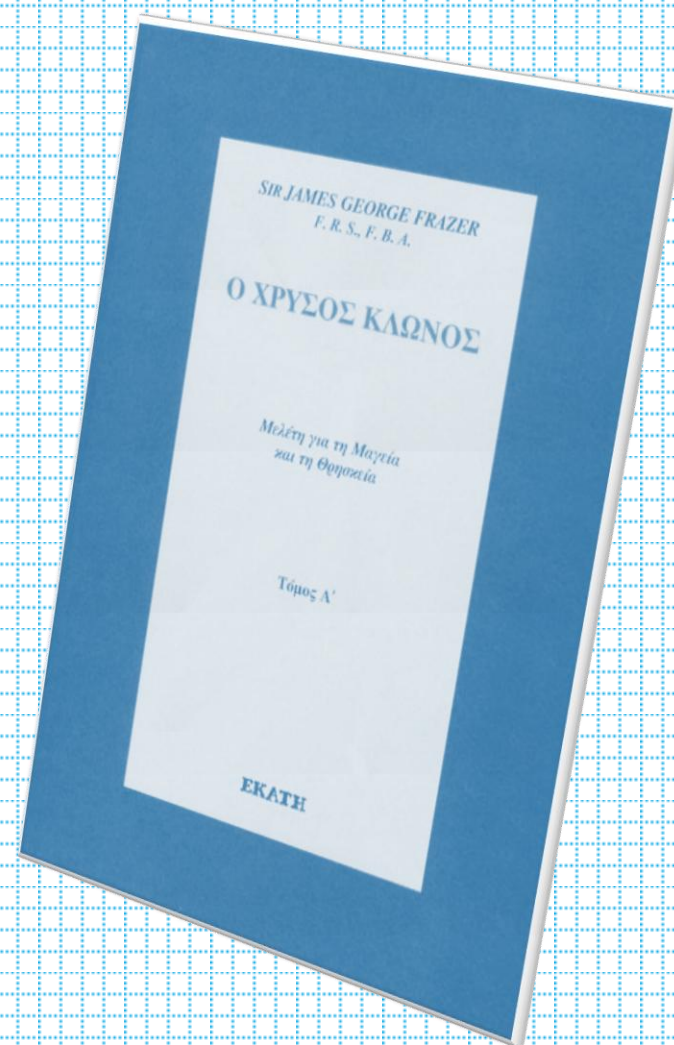
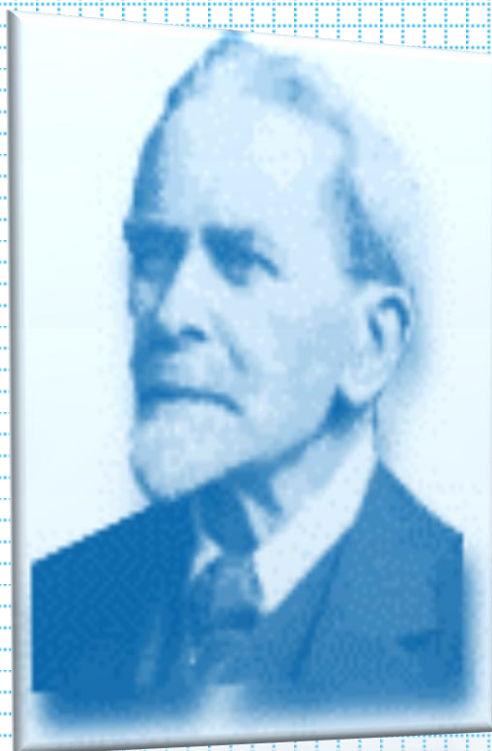
EDWARD BURNER TYLOR (1832-1917)

Ο ανθρωπολόγος του ανιμισμού

- ❖ Ο Άγγλος ανθρωπολόγος E. B. Tylor θεωρείται ως ο θεμελιωτής της ανθρωπολογικής μελέτης της θρησκείας, στην οποία ήταν ένας από τους πρώτους μελετητές που εφάρμοσε τις ιδέες του εξελικτισμού.
- ❖ Αν και δε διέθετε πανεπιστημιακή μόρφωση, ήταν ένας ακάματος ερευνητής και χαρισματικός συγγραφέας και ανακηρύχθηκε καθηγητής της Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

JAMES GEORGE FRAZER (1854-1941)

Ο συγγραφέας του Χρυσού Κλώνου

- Ζώντας σε μια εποχή που η θεωρία του Δαρβίνου είχε επικρατήσει και στη μελέτη του πολιτισμού, υποστήριζε την γραμμική πορεία της θρησκείας και προσπάθησε να διακρίνει τα διάφορα στάδια της εξέλιξής της. Μέσα από τη συγκριτική μελέτη των θρησκειών, διαπίστωσε την ύπαρξη ενός πρώιμου σταδίου, όπου επικρατούσε η μαγική σκέψη και πρακτική, με στόχο την ικανοποίηση των επιδιώξεων του ανθρώπου.
- Σε ένα δεύτερο επίπεδο, που ακολουθούσε τη μαγεία, ο άνθρωπος μέσω της θρησκείας, επιθυμούσε να κατευνάσει τις δυνάμεις που ήταν ανώτερες απ' αυτόν και απ' τις οποίες εξαρτιόταν, και μ' αυτόν τον τρόπο προσπαθούσε να εξιλεωθεί.
- Σε ένα επόμενο στάδιο ακολουθούσε η επιστήμη, την οποία συνέδεε με τη μαγεία, στο βαθμό που και οι δύο επεδίωκαν με συγκεκριμένες πρακτικές την επίτευξη των στόχων του ανθρώπου.

Επιστήμη

Μαγεία

Θρησκεία

SIGMUND FREUD (1856-1939)

Ψυχολογία της Θρησκείας

- Ο Freud πίστευε ότι η θρησκεία συνιστά την ιστορική εκείνη δύναμη που ενεργοποιεί τις διάφορες πολιτισμικές εκφράσεις του ανθρώπου, την ηθική, την τέχνη, τους μύθους και τις τελετουργίες και για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη για την κατανόησή της η ένταξή της στην πολιτισμική της συνάφεια.

EMILE DURKHEIM (1858-1917)

Κοινωνιολογική προσέγγιση της θρησκείας

- Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Emile Durkheim όριζε τη θρησκεία λειτουργιστικά, δηλαδή ως ένα σύστημα πεποιθήσεων, τελετουργικών πρακτικών και ιερών αντικειμένων, που αποτελεί δημιούργημα της συλλογικής σκέψης και αντανακλά τη δομή και τις αξίες της κοινωνίας στην οποία εντάσσεται.
- Παράλληλα, είναι ένας τρόπος κατανόησης, έκφρασης και συμβολικής αναπαράστασης της κοινωνικής πραγματικότητας και των κοινωνικών σχέσεων και ένα μέσο ενδυνάμωσής τους, καθώς ενισχύει την ομαδικότητα και τους δεσμούς ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία.
- Κατά συνέπεια, η θρησκεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη συλλογική ταυτότητα, καθώς αποτελεί βάση της κοινωνικής ομάδας και ουσιαστικός παράγοντας της συνοχής της. Ωστόσο, παρά τις ενοποιητικές λειτουργίες της, κατά την οπτική του Durkheim, η θρησκεία πρόκειται να αντικατασταθεί από την επιστημονική αντίληψη του κόσμου που θα βασίζεται στην επιστήμη της Κοινωνιολογίας.

RUDOLF OTTO (1869-1937)

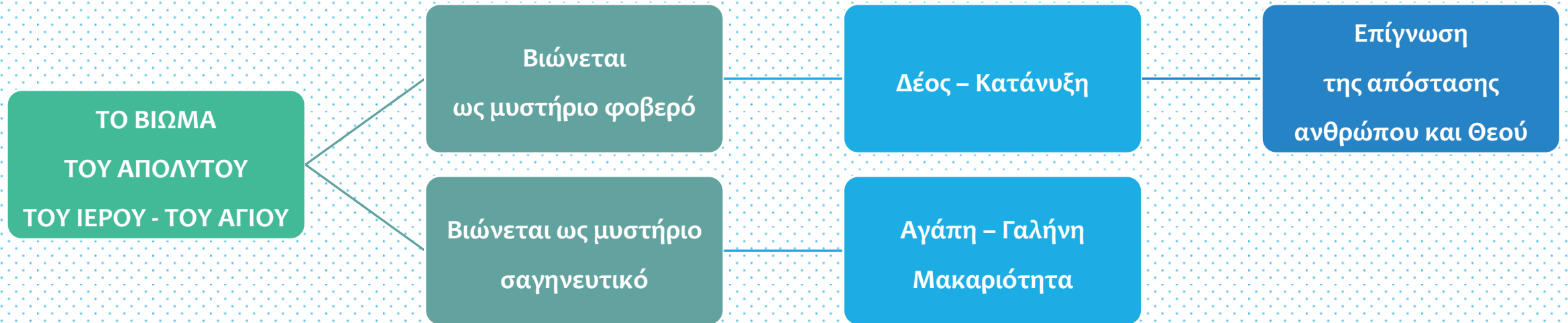
DAS HEILINGE, C. H. BECK, MUNCHEN 2004

<http://books.google.gr/books?id=T5COXxJea-EC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>

http://archive.org/details/RudolfOtto_dasHeilige

Το Ιερό.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ ΣΤΟΝ RUDOLF OTTO

CARL GUSTAV JUNG (1875-1961)

Θρησκεία και Ψυχανάλυση

- ❖ Ο Jung μελέτησε τις μορφές και τα σύμβολα, που εμφανίζονται στη μυθολογία, αρχικά των αρχαίων δυτικών παραδόσεων, το γνωστικισμό και την αλχημεία και παρατήρησε την εμφάνιση παρόμοιων μορφών και στα όνειρα των ασθενών του.
- ❖ Επεκτείνοντας τις παρατηρήσεις του και στον Ταοϊσμό, τον Ινδουισμό και το Βουδισμό, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν ορισμένες καθολικές ανθρώπινες ενστικτώδεις μορφές και ανάγκες, τα αρχέτυπα, τα οποία συγκροτούν το «συλλογικό ασυνείδητο» της ανθρώπινης φυλής που επηρεάζει την ατομική συνείδηση.

MIRCEA ELIADE (1907-1986)

Φαινομενολογία της Θρησκείας

- Ο Ρουμάνος ιστορικός των θρησκειών Mircea Eliade είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της φαινομενολογικής προσέγγισης της θρησκείας που επιχείρησε να ερμηνεύσει τα θρησκευτικά φαινόμενα, τα σύμβολα και τους μύθους, εστιάζοντας την προσοχή του στην «εμπειρία του ιερού».
- Προσπάθησε να εμβαθύνει στις αρχαϊκές εκφράσεις της θρησκευτικής εμπειρίας, τις οποίες θεωρούσε ως αρχετυπική ανταπόκριση στην παρουσία του ιερού σε αντικείμενα και γεγονότα που επαναλαμβάνονται περιοδικά.

Προσέγγιση του θρησκευτικού φαινομένου μέσω της κριτικής θεώρησης, με βασική προϋπόθεση τη θρησκευτική ουδετερότητα, με ζωηρότατο όμως ενδιαφέρον για τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου, καθώς ο ίδιος ο Erich Fromm πίστευε ότι ή θρησκεία αντανακλά την ιστορία της πνευματικής εξέλιξης του ανθρώπου...

Π. ΚΑΡΑΜΟΥΖΗΣ, «“Το δόγμα του Χριστού”».

Η διαμόρφωση της πρωτοχριστιανικής Χριστολογίας και η κριτική θέση του Έριχ Φρομ», *Ιερά / Βέβηλα*, τχ. 2 (Ιανουάριος – Μάρτιος 2001) 135-144

ERICH FROMM, (1900 – 1980)

Κοινωνικός ψυχολόγος

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

- ❖ Η κατανόηση της θρησκείας ως συνόλου πεποιθήσεων και πρακτικών, με αναφορά σε μια ιδιαίτερη υπερβατική διάσταση, αποτελεί βασικό αντικείμενο της φιλοσοφικής σκέψης.
- ❖ Η προβληματική της Φιλοσοφίας της Θρησκείας είναι σημαντική, αφού καλείται να δώσει απαντήσεις στις προκλήσεις του σύγχρονου αθεϊσμού.
- ❖ Γι' αυτό η Φιλοσοφία της Θρησκείας εξετάζει βασικές θέσεις και επιχειρήματα σχετικά με το περιεχόμενο της θρησκευτικής πίστης, κυρίως από την σκοπιά της αναλυτικής φιλοσοφικής παράδοσης, αλλά και μέσα από την προοπτική του διαλόγου με εναλλακτικές φαινομενολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Πάντοτε η Ανθρωπολογία ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τη θρησκεία, την καταγωγή της, τις μορφές και τις παραλλαγές της.

Γι' αυτό και είναι ένας βασικός κλάδος της, ο οποίος συγκροτείται βάσει της μελέτης των θρησκειών, όπως:

- ✿ της μαγείας,
- ✿ της μαγγανείας,
- ✿ του ανιμισμού,
- ✿ του τοτεμισμού,
- ✿ του σαμανισμού.

¶ Κατά συνέπεια, τρία μεγάλα ζητήματα που θεμελιώνουν της γέννηση της Ανθρωπολογίας των Θρησκειών είναι αυτά της καταγωγής, της φύσης και της εξέλιξης της θρησκείας.

LIONEL OBADIA, Η Ανθρωπολογία των Θρησκειών, μτφρ. Ντάνα Παπαχρήστου, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2008, 32.

PAUL RADIN, *Πρωτόγονη Θρησκεία. Ο ρόλος του μάγου - γιατρού στις πρωτόγονες κοινωνίες*,
μτφρ. Κ. Παχύδης, εκδ. Ιάμβλιχος, Αθήνα 2006

- Στο βιβλίο αυτό διερευνάται ο ρόλος των οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων, αλλά και των διαφόρων θρησκευτικών προσωπικοτήτων, όπως εκείνη του μάγου - γιατρού, στη διαμόρφωση της πρωτόγονης θρησκευτικής ζωής.
- Πρόκειται για μία κλασική πραγματεία, από έναν διακεκριμένο ανθρωπολόγο, μελετητή της φύσης και προέλευσης της πρωτόγονης θρησκείας, καθώς και των επιρροών που συντέλεσαν στη διαμόρφωσή της.

Για τη θρησκεία στην προϊστορική εποχή βλ. ΓΡ. ΖΙΑΚΑΣ, *Θρησκειολογία. Η θρησκεία των προϊστορικών κοινωνιών και των αρχαίων λαών*, εκδ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2003

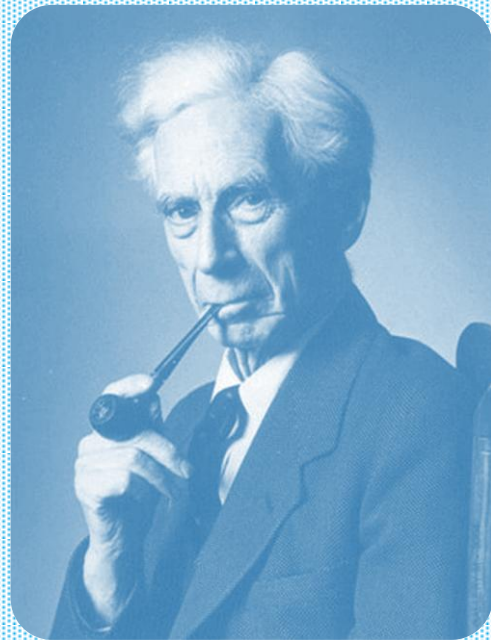
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ [3]

ELIADE MIRCEA, *Πραγματεία πάνω στην Ιστορία των Θρησκειών*, μτφρ. Έλση Τσούτη, (3^η έκδοση), εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1981.

Ο ΙΔΙΟΣ, *Κόσμος και Ιστορία ή ο μύθος της αιώνιας επιστροφής*, μτφρ. Στρατής Ψάλτου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

ΑΔΡΑΧΤΑΣ Β., «Μίρτσεα Ελιάντε. «Η “ιεροφάνεια” ως βάση για μια θεωρία της θρησκείας», *Θρησκευολογία. Ιερά / Βέβηλα*, τχ. 2 (2001) 7-19.

ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΕΛΙΟΣ, «Η έννοια της θρησκείας. Η συμβολή του Eliade», στο: *Δοκίμια Ιστορίας των Θρησκειών*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σσ. 17-56.

BERTRAND RUSSELL

Κείμενα για τη θρησκεία, επιλογή και παρουσίαση Λουίς Γκρίνσπαν και Στέφαν Άντερσον,
μτφρ. Άρης Μπερλής, εκδ. Scripta, Αθήνα 2006

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Θρησκεία και Φιλοσοφία

Το δεύτερο και το τρίτο μέρος περιλαμβάνουν τις απόψεις του Ράσελ για την αλήθεια της θρησκείας υπό το φως της φιλοσοφίας και της επιστήμης. Ο Ράσελ πρότεινε πολλούς ορισμούς για τη “θρησκεία”, τη “φιλοσοφία” και την “επιστήμη”, και οι ιδέες του ως προς το πώς σχετίζονται η μία με την άλλη εξαρτιόνταν από τα συμφραζόμενα.⁴⁴ Στην εισαγωγή του στην *Ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας*, ο Ράσελ δηλώνει:

Η φιλοσοφία, όπως εννοώ τη λέξη, είναι κάτι ανάμεσα στη θεολογία και στην επιστήμη. Όπως η θεολογία, απαρτίζεται από θεωρίες για πράγματα, σχετικά με τα οποία δεν υπάρχει μέχρι σήμερα ασφαλής γνώση. Αλλά όπως η επιστήμη, προσφεύγει στη λογική μάλλον παρά στην αυθεντία, είτε της παράδοσης είτε της αποκάλυψης. Υποστηρίζω ότι κάθε ασφαλής γνώση ανήκει στην επιστήμη: κάθε δόγμα, που υπερβαίνει την ασφαλή γνώση, ανήκει στη θεολογία. Αλλά μεταξύ θεολογίας και επιστήμης υπάρχει μια ουδέτερη ζώνη, εκτεθειμένη σε επιθέσεις και από τις δύο πλευρές. Αυτή η ουδέτερη ζώνη είναι η φιλοσοφία.

(Russell 1993, σ. 13)

44. Για μια σύντομη επισκόπηση των ορισμών της θρησκείας, της φιλοσοφίας και της επιστήμης από τον Ράσελ βλέπε *The Wit and Wisdom of Bertrand Russell* (Boston: 1951), επιμέλεια και εισαγωγή Lester E. Dennon. *Bertrand Russell's Dictionary of Mind, Matter and Morals* (New York: 1952), επιμέλεια και εισαγωγή Lester E. Dennon. *Bertrand Russell's Best* (London: 1958), επιμέλεια και εισαγωγή Robert E. Egner.

ROBERT CRAWFORD, *Τι είναι θρησκεία*, μτφρ. Μάριος Μπλέτας,
εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004

Σε μια πλουραλιστική, διαφυλετική και πολυθρησκευτική κοινωνία η ανάγκη να καταλάβουμε τον άλλο είναι μεγαλύτερη από ποτέ. Πολλές παρανοήσεις γεννιούνται από τον φυλετισμό και τον εθνικισμό, τις οποίες θα μπορούσαμε να αποφύγουμε αν γνωρίζαμε περισσότερα για τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές των άλλων. Καθώς ο κόσμος μας με πρωτόγνωρους ρυθμούς κυριεύεται από τις αξίες του εκκοσμικευμένου λόγου της νεωτερικότητας, η θρησκεία θεωρούνταν ως ένα ξεπερασμένο φαινόμενο, μια κακή συνήθεια της ανορθολογικής παράδοσης. Η παγκοσμιοποίηση επρόκειτο να θέσει τη θρησκεία στα αζήτητα της Ιστορίας. Παραδόξως όμως, η θρησκεία σήμερα, περισσότερο ίσως από ποτέ, φαίνεται να διαπλέκεται με πολιτικές στοχεύσεις, να έχει ένα σημαντικό ειδικό βάρος στο πολιτιστικό και ηθικό πλαίσιο της καθημερινότητάς μας. Το *Τι είναι θρησκεία* με συστηματικό όσο και κατανοητό τρόπο μας εισάγει στα διάφορα συστήματα πίστης, αναλύει το τι πραγματικά πιστεύουν οι άνθρωποι και προσδιορίζει τα όρια των παραδοσιακών θρησκειών, χωρίς να παραλείπει την ανάλυση της ιδιότυπης υποταγής στις σημερινές «εκκοσμικευμένες θρησκείες» του υλισμού, του ουμανισμού, των επιστημών. Πρόκειται για μια καινούργια κοινωνιολογική όσο και φιλοσοφική ματιά στα διαρκή ερωτήματα των ιεροτελεστιών, της πίστης, της ηθικής και της σωτηρίας του ανθρώπου.

Στις σσ. 264-277, πολλοί ορισμοί της θρησκείας: ηθικός, νομικός, τελετουργικός, θεσμικός, δογματικός, προσωπικός, υπερφυσικός ορισμός...

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ,
Ενάντια στη θρησκεία, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 2006, 14-18

Θα μπορούσαμε να ορίσουμε τη θρησκεία ως τη φυσική (ορμέμφυτη, ενστικτώδη) ανάγκη του ανθρώπου...

... να υποθέτει και πρακτικές παράγοντες γενεσιουργούς της ύπαρξης και των υπαρκτών, αλλά και του κακού που διαπλέκεται με το υπαρκτικό γεγονός,

... να συμπεραίνει από τη λογική αυτή υπόθεση τρόπους και πρακτικές “χειρισμού” των υπερφυσικών παραγόντων, ώστε να οικοδομεί ελπίδες δικής του σωτηρίας από το κακό, δικής του ατελεύτητης ευτυχίας.

 Κάπου σε αυτά τα όρια εντοπίζονται η λογική της θρησκείας, λογική βιολογικά καθορισμένη, γι' αυτό και πανανθρώπινο – διαχρονικό το θρησκευτικό φαινόμενο. Τα κοινά, παντού και πάντοτε, γνωρίσματα του φαινομένου αρθρώνονται σε εκφάνσεις (πρακτικές) φανερά εξαρτώμενες από ορμέμφυτες ανάγκες που γεννάνε...

... πρώτη, η ανάγκη του ανθρώπου να ξέρει τους παράγοντες που καθορίζουν την ύπαρξή του...

... δεύτερη, η ανάγκη να εξευμενίσει ο άνθρωπος, να προσεταιριστεί κατά το δυνατό τις υπερφυσικές δυνάμεις (προσωποποιημένες πάντοτε) που τις προϋποθέτει ως απειλή ή ως ενδεχόμενη προστασία της ύπαρξής του...

... τρίτη, η ανάγκη του ανθρώπου να εξασφαλίσει την εύνοια του θείου όχι μόνο με τη λατρεία, αλλά και πειθαρχώντας την καθημερινή του συμπεριφορά σε κανονιστικές αρχές που πιστεύει ότι απηχούν τη θεία βούληση και επιθυμία.

Επιλογική επίγευση

F. SCHLELERMACHER, *Για τη Θρησκεία. Λόγοι προς μορφωμένους περιφρονητές της*,
μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997, 63

«Η ουσία [της Θρησκείας] δεν είναι ούτε σκέψη, ούτε πράξη αλλά εποπτεία και συναίσθημα».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ [2]

ΤΑΞΗ – ΤΜΗΜΑ:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ:

Λαμβάνοντας υπόψη όσα παραπάνω είδαμε, ακούσαμε και συζητήσαμε, έχετε να προσθέσετε κάτι ακόμη για το φαινόμενο της θρησκείας;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Σας ευχαριστώ